

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний політехнічний університет
Кафедра історії та етнографії України

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ: МІСЦЕ В ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТИЦІ

*Матеріали
IX Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 25-річчю Незалежності України*

25–26 травня 2016 р., м. Одеса

Одеса
«Астропринт»
2016

УДК 329:94(477)(063)

ББК 63.3(4Ук)7-я431

НЗ01

Редакційна колегія:

Г. І. Гончарук, д-р іст. наук, проф. (голова);

Ю. В. Діденко, канд. іст. наук;

Л. М. Іваніченко, канд. іст. наук, доц.;

Н. М. Кіндрачук, канд. іст. наук, доц.;

М. С. Кучерук, канд. іст. наук, доц. (відповідальний секретар);

О. А. Шановська, канд. іст. наук, доц.;

В. І. Шмирьова, канд. іст. наук, доц.

Рецензенти:

О. А. Бачинська, д-р іст. наук, проф.;

Т. Г. Гончарук, д-р іст. наук, проф.;

Л. І. Сухотеріна, д-р іст. наук, проф.

Народний Рух України: місце в історії та політиці :
НЗ01 матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України (25–26 травня 2016 р., м. Одеса) / М-во освіти і науки України ; Одес. нац. політех. ун-т. — Одеса : Астропринт, 2016. — 88 с.
ISBN 978–966–927–148–8

УДК 329:94(477)(063)

ББК 63.3(4Ук)7-я431

ISBN 978–966–927–148–8

© Одеський національний
політехнічний університет, 2016

ЗМІСТ

Бойчук В.

Становлення Руху на Буковині 7

Гончарук Г. І.

Ідея незалежності України у Програмі НРУ 9

Гончарук Т. Г.

Питання фінансів і торгівлі в програмах українських
політичних партій Наддніпрянської України початку
XX ст. 11

Дзіндра Л. Ф., Шмирьова В. І.

Народний Рух України: діяльність, пошуки,
перспективи 14

Діденко Ю. В.

Рух за державну незалежність у документах Других
Всеукраїнських зборів НРУ, що стали історичними . . . 16

Дружкова І. С.

Євреї у громадсько-політичному житті Одеси
1917 року 19

Іваніченко Л. М.

Історія Народного Руху України у конференціях
ОНПУ 22

Кіндрачук Н. М.

Співпраця Народного Руху та української діаспори
на шляху здобуття державної незалежності України . . 26

Корнієнко К. В.

Одеська інтелігенція в національному русі
напередодні прийняття незалежності України 29

Кривдіна І. Б.

Ідея незалежності України в працях та виступах
учасників Гельсінського руху в Україні 32

Крижанівський В. Я.

Втеча з неволі. За документами, персоналіями,
подіями — з Одеси 37

Кучерук М. С.

Що таке громадянське суспільство? Роздуми
про деякі сучасні українські реалії 41

Мамедов А. А.

Антибільшовицький блок народів (АБН) як один
з елементів боротьби за відновлення української
державності 46

Мамонтова Е. В.

Символічна атрибуція державного суверенітету
як складова набуття незалежності України 49

Мельник О. В.

«День Перемоги 9 травня» як засіб контролю
за територіями Радянського Союзу: ідеологія
та практика використання у сучасному військово-
ідеологічному протистоянні Україна — Росія 52

Морозко Л. Г.

Народний Рух України в контексті сучасної
парадигми ідентифікації українства 54

Музичко О. Є.

Історики у процесі формування національної
свідомості населення Південної України (кінець XIX —
початок XX ст.) 57

Пелєвін Є. Ю.

Внесок енциклопедистів в утвердження
інтелектуальної незалежності української нації
і держави 60

Савченко В. А.

Іноземні анархісти — члени одеських анархістських
груп (1917–1926 рр.) 63

Сінягіна К. А.

Стажування Г. А. Гамова у Кавендішській
лабораторії 66

Сорокіна К. І.

До історії створення та функціонування НВК
ім. В'ячеслава Чорновола у м. Южному Одеської
області 69

Супрун А. Д.

До проблеми постановлення судом виправдувальних
вироків у кримінальному провадженні в сучасній
Україні 72

Тарнавський М. Т.

В'ячеслав Чорновіл — видатний син українського
народу, його літературна та дисидентська діяльність . . .75

Федорова А. І.

Дослідження старообрядців Південної Бессарабії
в незалежній Україні 77

Шановська О. А.

Дисиденти — рушійна сила НРУ 79

Шипотілова О. П.

Боротьба Миколаївської обласної організації
Народного Руху за зміцнення незалежності України . . .83

Яковлев І. В.

І. Ф. Драч у боротьбі за незалежність України 85

Шановний читачу!

Повідомляємо, що Всеукраїнська наукова конференція «Народний Рух Украхни: місце в історії та політиці» відбувається вже в дев'ятий раз. Вона свідчить про стабільний інтерес до історії цієї політичної сили. В першу чергу, це обумовлено значною роллю НРУ у процесі зародження і становлення української демократії сучасності. За весь проміжок часу, починаючи із дня здобуття Україною незалежності, сформувалось стійке коло дослідників рухівської тематики, і дана збірка тез це доводить. До оргкомітету надійшла менша кількість доповідей і тез для конференцій, ніж в попередній раз. Причини цього явища ще належить дослідити.

Оргкомітет щиро вдячний дослідникам, що проявили інтерес до нашої наукової конференції.

Ми сподіваємось, що дев'ята конференція стане поштовхом для подальших досліджень історії та діяльності Народного Руху України.

Редколегія

ІДЕЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ ТА ВИСТУПАХ УЧАСНИКІВ ГЕЛЬСІНСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Ідея незалежності України була однією з провідних ідеологічних підвалин існування українського Гельсінського руху 1976 — початку 1990-х років. Й хоча спочатку виник зазначений рух як суто правозахисний, національне питання та боротьба українського народу за самостійну державу розглядалися його ідеологами та учасниками у тісному взаємозв'язку з проблематикою захисту прав людини. Тому аналіз бачення незалежності України та шляхів її досягнення у працях та виступах відомих учасників українського Гельсінського руху є основним науковим завданням наукової розвідки.

Розпочати хотілося б з того, що влітку 1979 року 18 видатних українських політв'язнів написали один з найпомітніших документів українського самвидаву — «Звернення українського національно-визвольного руху в справі української самостійності». Автори, серед яких були й учасники Гельсінського руху Л. Лук'яненко, М. Маринович, М. Руденко та ін., закликали поставити українське питання на розгляд Наради Об'єднаних Націй, уповноважуючи президента Світового конгресу Вільних Українців (СКВУ) вжити всіх заходів, необхідних для виходу України зі складу СРСР [1, 370].

Засновник Української Гельсінської групи (УГГ) П. Григоренко на прес-конференції в Мадриді 11 листопада 1980 року звернув увагу на те, що «...Український народ бажає те саме, що й інші народи — право вільно вирішувати свою національну долю в самостійній українській державі» [2, 1].

Член УГГ Н. Строката-Караванська в інтерв'ю для «Українського слова» в Парижі 5 листопада 1980 року зазначала: «Гельсінський Акт — найновіший документ, що народився в світі, який би міг бути спроможним до розмови не тільки про право людини, а й про право нації, включаючи право на незалежне державне існування для європейських поневолених народів» [2, 8].

Взагалі захист прав нації визнавався невід’ємною частиною правозахисного етапу українського Гельсінського руху, бо національне право є природним правом особи на національну самоідентифікацію її народу, на національну форму її буття. Виникнення політичного напрямку в розвитку українського Гельсінського руху обумовлено тим, що досягнення незалежності — споконвічний рух українства до пошуку та створення необхідних сприятливих умов для самовираження особи і нації. Таким чином, Український Гельсінський рух наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років набув політичного характеру, що виявилось в участі його членів у діяльності громадських організацій та політичних партій національно-демократичного напрямку.

Створення в 1988 р. Української Гельсінської спілки (УГС) — прямої правонаступниці Української Гельсінської групи, активізувало зазначений рух. 7 липня того ж року була оприлюднена Декларація принципів цієї організації, яка проголошувала відновлення української державності у формі конфедерації незалежних держав, перехідним етапом до чого могла бути федерація суверенних демократичних республік Союзу СРСР з максимальною політичною, економічною та культурною децентралізацією [3, 12].

На вересневих зборах 1989 року Всеукраїнської Координаційної Ради (ВКР) УГС було ухвалено нову політичну лінію: перейти до прямої агітації за вихід України зі складу СРСР. Саме в цей час Л. Лук’яненком була підготовлена розвідка під назвою «Проект програми Української демократичної спілки» (УДС — один з варіантів майбутньої назви організації). У вступі до Проекту шлях до незалежності автор вбачав «у поступовій трансформації окупаційних державних, економічних, громадських інституцій на патріотичні інституції мирними, конституційними засобами» [4, 117].

Ще однією з громадсько-політичних організацій, значний вплив на формування ідеології якої мали гелсінкці, був Народний Рух України, Установчий з’їзд якого відбувся 8–10 вересня 1989 р. у Києві. Співдоповідачі на з’їзді не вживали терміну «незалежна Україна», не уявляли її за межами Радянського Союзу. Очоливши рухівський апарат, правозахисник М. Горинь виступив за етапність у творенні української дер-

жави через федерацію, через якийсь час — конфедерацію [4, 186]. Радикальнішими були доповіді членів УГС Л. Лук'яненка, В. Барладяну-Бирладника, В. Чорновола. Перший звернув увагу на те, що «...наші передові інтелігенти хочуть тієї самої самостійності України, що й я. На превеликий жаль, в них ще є страх. Ми всі ще люди зі страху» [4, 187]. В. Чорновіл зазначив, що не поділяє ейфорії залу: «Ми запізналися, точніше нам допомогли запізнитися рівно на рік, який може виявитися фатальним для долі нашого народу...» [5, 87]. Тільки В. Барладяну-Бирладник у своєму виступі відкрито закликав до незалежності України, говорячи: «Нам потрібна тільки незалежність. Якщо виходити з сьогоднішніх народних потреб, то незалежність — це мило, хліб, м'ясо. А для нас усіх — свобода особистості, розквіт культури й добробут. Хай живе вільна Україна!» [5, 87].

Перетворення Української Гельсінської Спілки на Українську Республіканську партію (УРП) в 1990 році призвело до виникнення багатопартійності в Україні. Головною метою УРП проголошувалося створення Української незалежної соборної держави як неодмінної умови політичного, економічного, культурного відродження, консолідації та самопоступу народу України, піднесення його добробуту, утвердження демократичного ладу та розвитку громадянського суспільства, виведення України з міжнародної ізоляції й посідання гідного місця серед вільних народів світу [6, 40]. Своєю соціальною базою УРП вважала всіх, хто, за словами Б. Гориня, «усвідомлює, що порятунок — в утворенні Української самостійної держави» [6, 23].

Ще однією опозиційною силою на тогочасній політичній арені республіки виступила Демократична партія України (ДемПУ). Провідним теоретиком нової організації став відомий правозахисник Ю. Бадзьо. Визначивши у прийнятій Програмі своєю метою досягнення державної незалежності України та побудови в ній демократичного й гуманного суспільства, де будуть створені умови для забезпечення добробуту народу, відродження й усебічного розвитку української та інших національних культур, свободи світогляду й віросповідання, ДемПУ заявила, що це «неможливо без демонтажу самодержавства КПРС як інструменту колоніального гніту, без виходу України з СРСР» [7].

Окремо необхідно звернути увагу ще на ряд партій та суспільно-політичних течій України, що безпосередньо ідейно були пов'язані з УГС та правозахисним рухом взагалі. Існувала, зокрема, Українська народно-демократична партія (УНДП), мета якої — державна самостійність України, відродження Української Народної Республіки на засадах III і IV Універсалів Центральної Ради [8, 17–18]. Жорсткій критиці піддавалася Декларація про державний суверенітет України. Підкреслювалося, що УНДП, не визнаючи законності існуючої на той час влади, визнаватиме й зважатиме надалі у своїх діях лише на ті положення Декларації, які не будуть суперечити подальшим крокам до незалежності України. Також зазначалося, що партія буде нарощувати зусилля по підготовці й скликанню Національного конгресу громадян Української держави, який матиме першочерговим завданням прийняття нової, відповідної бажанням народу Декларації про незалежність України з наданням їй конституційного статусу [9, 22].

Таким чином, політичний спектр України ставав у 1990 р. дедалі різноманітнішим, прикладом може служити об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ), створене на початку квітня 1990 р. у Львові та очолюване одним із засновників УГГ, колишнім політв'язнем І. Кандибою. У назві, програмових документах об'єднання слово «партія» було відсутнім. Хоча, на думку І. Кандиби, якщо брати до уваги її суть, ДСУ слід розглядати як партію, що базувалася на ідеології ОУН. Незалежності України, однак, воно прагнуло досягти мирним демократичним шляхом, але не через вибори, проведені «окупаційною владою» [4, 76]. Виступаючи на установчих зборах об'єднання ДСУ, найпершим завданням свідомої частини українського народу правозахисник З. Красівський вважав кристалізацію ідеї: «Доки ми не усвідомимо, що всі питання ми можемо вирішити тільки в Українській Самостійній Соборній Державі й доки ця ідея не буде нами рухати — ми залишимося в такому стані, в якому є сьогодні» [10, 168].

Взагалі, партії та організації демократичного напрямку, що постали на базі Гельсінського руху (Народний рух України, Українська Республіканська партія, Демократична партія України та ін.), керівниками та головними ідеологами яких

були колишні гельсінкці, хоча й відрізнялися постановкою програмних цілей, але об'єднуючим фактором для них виступала саме ідея вільної та незалежної правової української держави.

Література

1. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст.: Документи і матеріали / під ред. Т. Гунчака. — Т. 3. — Балтимор-Мюнхен: Сучасність, 1983. — Т. 3. — 381 с.
2. До нашої участі у «правозахисному Мадриді». — Закордонне представництво Української Гельсінської групи, 1980. — 48 с.
3. Основоположні документи Української Гельсінської Спілки / Під ред. О. Зінкевича. — Нью-Йорк, 1989. — 22 с.
4. Гарань О. В. Убити дракона / О. В. Гарань. — К.: Либідь, 1993. — 200 с.
5. Архів Центрального Проводу Руху. Документи НРУ. — Арк. 87.
6. Козак С. Омріяний дзвін. З подій в Україні кінця 1980-х — поч. 90-х / С. Козак. — Детройт: Українські вісті, 1995. — 90 с.
7. Бадзьо Ю. Програма «Української партії демократичного соціалізму та державної незалежності» // Літературна Україна. — 1990. — 31 травня.
8. Слюсаренко А. Нові політичні партії України: довідник / А. Слюсаренко, М. Томенко. — К.: Либідь, 1990. — 37 с.
9. Томенко М. Проблема державності в програмових документах та діяльності сучасних політичних партій України / М. Томенко. — К.: Либідь, 1992. — 24 с.
10. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні (середина 1950-х — початок 1990-х років) / А. М. Русначенко. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 720 с.